

„Elav laip“.

Tolstoi imposantseim teos on — ta elu. Ta kirjanduslised teosed on vaid selle kujundused. Igas ühes neist elab kogu ta tuline võitlushimuline karakter, ta kirklik vaim, mis oma helgheitja armutult juhib vale, eelarvamiste, rumaluse ja nõrkuse võrkudele, milledesse on mähitud meie ühiskondlik elu. Fedja Protassov, „Elava laiba“ peakangelane, on selle ühiskonna märter. Ta vihkab valet, millele rajatud selle ühiskonna elu korraldus, põlgab ta konventsioonide tühjust, aga tal ei ole jõudu, et nende vastu alata aktiivset võitlust. Ta ise on veel liig väga liha selle seltskonna lihast, kui et oma tunnetustest tõmmata järeldusi, mis ta vabastaksid. Ta piirdub vaid oma senise elu sisu ja vormi eitamise ja vajub — väsinult, loiult — välispidiselt ikka sügavamale kuristikku. Kuid sees jätkub ja areneb puhastumise ja vabanemise protsess.

Oma riigi- ja seltskonnavastases mõtteviisis ei ole see rikka fantaasiaga, tõdejanunev unistaja kusagilt ega kellegilt tuge leidnud. Ei ainustki mõistvat, aitavat sõpra. Ta abielu kohal Liisaga lasub juba algusest peale tume vari. Liisa kuulub nende armastavate, kuid tühiste naatuuride liiki, kes niisugusele unistavale, ennastpiinavale juurdlejale iial ei oska sisendada elujõudu ja elurõõmu. Lisaks sellele armastab ta oma sügavas südamepõhjas oma noorepõlve sõpra Kareninit, kelle kaine korralikkus ta kodanlisele tunde- ja mõtteviisile sobib palju paremini kui Fedja rahutu tõeotsimine. Kuid Protassov ise tunneb veel palju selgemini, et ta abielu Liisaga on eksitus ja vale, millele — mida varem, seda parem — tuleks teha lõpp. Ta oleks nõus kõike tegema, et mitte takistuseks olla nende heade inimeste ühendusele, kuid lahutus ja selleks nõuetavate vormiliste eelduste soetamine on talle vastikud, ta tõearmastus tõrgub vale ja pettuse vastu, millega see protseduur toleagaagseis Vene oludes oli lahutamatu seotud.

Omas hingekitsikuses oisib Fedja unustust kõrtsimustlaste juures. Noor mustlastidruk Mascha äratab ta närbumud südame uuele elule. Protassovis tärkab kauni looduslapse vastu õrn, puhas armastus. Ja selles armastuses leiab ta võtme ühele inimsüdame saladusele: ta taipab äkki, et me inimesi armastame vaid selle hea pärast, mis me neile teeme, ja neid vihkame halva pärast, mida nad meie poolt kannatavad. Mustlastidrukule on ta head teinud. Ja siin laheneb nüüd ka mõistatus, miks nii südamest hea mees, nagu on Fedja, oma naisest eemale hoiab: ta ei ole talle mingit head teinud, on teda vaid piinanud, selle asemel, et teda kaitsta ja juhtida. Sellele äratundmisele jõudnud, leiab ta endas korraka jõe viimase ja otsustava sammu astumiseks, millega Liisat endast vabastada. Juba on tal revolver käes, et oma elule lõppu teha, kui äkki ilmub mustlastidruk ja talle juhatab teise pääsetee. Mascha annab talle nõu, ainult näiliselt ennast tappa, tõelikult aga elavana kaduda suurlinna keerisesse. See „pettus“ paistab Fedjale kõigi halbade seas, mis tal valida, kõige väiksemana. Mahajäetud kirjas teateb ta naisele, et oma elu on lõpetanud vetevoogudes. Liisa usub kirja, kurdab ja leinab oma romantilist elukaaslast, kuni uuesti ärkab vana arm Karenini vastu. Nad abiellevad.

Fedja elab edasi — elava laibana, tundmatuna, vaesuses ja viletsuses. Aga sisemiselt on ta jäänud puhtaks ja ta meel on rahul, et oma loobumiseega on Liisale võimaldanud õnneliku elu. Kuni äkki pettus tuleb avalikuks. Fedja võetakse kinni, Liisa ja Karenin langevad kohtu alla. Kultuurilise seltskonna elu kord ei luba, et need kolm süüta inimest oleksid õnnelikud. Ja kuna Fedjal puudub jõud ja — Tolstoi mitte-vastupaneku õpetusele vastavalt — ka tahe selle korra vääramiseks alata aktiivset võitlust, surmab ta enda nüüd tõelikult ja lõpulikult.